

מנופים לשיפור הדיון בקהילות השקפה

הנחת העבודה של מהלך השקפה היא שדיון מקצועי מעמיק ופורה בקהילות מורים תורם לשיפור ההוראה והלמידה בכיתות. אבל כל מי שהתנסתה בכך יודעת שלא קל לנהל שיחה מקצועית פורייה. בסדרה "מנופים לשיפור הדיון בקהילות השקפה" אנו דנים במפתחות ובחסמים העיקריים לדיון פורה ומציעים דרכים לשיפור הדיון בקהילות.

והפעם - מוקד שליטה חיצוני

למה זה חשוב?

קהילות למידה נועדו לסייע למורים לשפר את הפרקטיקה שלהם. לשם כך יש למקד את הדיון בקהילה בנושאים שהמורים יכולים להשפיע עליהם. אלא שבמציאות החינוכית יש גורמים שהם מחוץ לטווח ההשפעה של המורים. התמקדות בהם מסיטה את הדיון לכיוון קשיים שלא ניתן לפעול ביחס אליהם ועלולה להביא תסכול מהניסיון להשתפר.

איך זה נראה בקהילה?

מוקד שליטה הוא מונח פסיכולוגי המתאר את תחושת השליטה שיש לנו על מאורעות בחיינו. מוקד שליטה חיצוני מתאפיין בתפיסה שאירועים בחיינו נשלטים על ידי גורמים חיצוניים לנו ולא על ידנו. בדיונים המתקיימים בקהילות השקפה, המורים מתבוננים בתופעות חינוכיות שונות (דרכי הוראה, ביצועי תלמידים וכדומה) ומנתחים את הגורמים להן. בתוך כך הם יכולים להתמקד בגורמים רבים ושונים, שמידת השליטה או ההשפעה שלהם עליהם משתנה. הדוגמה שנביא כאן מבוססת על היועצות שנעשתה בקהילה סביב קושי של תלמיד להתמודד עם בעיות מילוליות בחשבון. במהלך הדיון ניסו המורות לברר את הגורמים לקושי.

בעזרת התמלול ניתן לראות כיצד דפנה ואביבה מייחסות את בעיית החולמנות של התלמיד למינון הריטלין שהוא לוקח. גם שאלתה של בתיה על התנהגות התלמיד ללא התרופה מצריכה מידע לגבי נטילת הכדור. שאלות אלו נוגעות להיבטים הרפואיים הכרוכים בקושי של התלמיד, שנמצאים מחוץ לתחום השפעתה של לאה. לכן, יש ספק באשר לתרומתו של הדיון בנושאים אלו למציאת דרכים לסייע לתלמיד. יתרה מזו, ההתייחסות להיבטים הרפואיים מגדירה את הקושי של התלמיד כבעיה רפואית שלא בסמכות המורות לפותרה. שיח כזה עלול לחזק את האמונה של המורות שאין ביכולתן לפעול לפתרון הבעיה, שהיא נמצאת מחוץ לתחום שליטתן.

לאחר כמה אמירות של המורות, נראה שענת מבינה שהדיון נסוב סביב מוקד שליטה חיצוני ומחזירה אותו לתלם – למוקד פנימי. ראשית, היא

לבדוק את העניין של ההתאמה.

לאה: של מה, של ההורים?

אביבה: אולי היא משחקת עם הכדור ולכן...

לאה: לא, לא, זה לא בגלל זה. זה

ככה לדעתי גם אם הוא לא יקבל.

הוא בהתנהלות אחרת לגמרי.

אביבה: בסדר, בסדר, השאלה מה

עושה הכדור, כי הוא אמור להיות...

ענת: אבל זה לא משהו שאנחנו

יכולות לעזור. הכדור זה עניין לרופא

והם מטפלים עם הרופא. אז השאלה

היא, כמו שאני מבינה את זה עכשיו,

איך מתייחסים לזה בכיתה.

לאה: בדיוק.

[...]

לאה: השאלה היא באמת איך אנחנו

מתמודדים בכיתה.

לאה: הוא חולמני ברמות קשות.

כאילו, הוא מטייס לו בעולמות

טובים משלו. לא מפריע לאף אחד.

דפנה: אולי המינון של הריטלין.

[...]

לאה: לפעמים הילד יותר חולמני

כזה.

ענת: תגידי, זה משהו משפחתי?

ההורים אומרים שזה הוא?

בתיה: ראית אותו בזמן שהוא לא

מטופל? איך ההתנהגות שלו?

לאה: היא לא כל כך מדווחת לי מתי

שהוא... אני יודעת שהיא כן בשלב

כזה של ניסוי וטעייה כל פעם. היא

כל פעם אומרת לי, הפעם ניסיתי

להוריד, הפעם ניסיתי להעלות, ראית

שינוי? לא ממש רואה שינוי.

בתיה: אז זהו, נראה לי שפה צריך

מגדירה באופן ברור אילו רכיבים מהבעיה אינם בשליטת המורות, "הכדור זה עניין לרופא", ובמקום להמשיך לעסוק בהם מובילה את הדיון לנושאים שבשליטתן, "איך מתייחסים לזה בכיתה". לאה מגיבה בחיוב לאמירה זו ומבקשת להתמודד עם התנהלות התלמיד בכיתה. לאחר מכן גם חברות הקהילה הנוספות ממשיכות לפתח את הדיון בכיוון זה ומציעות אסטרטגיות להתמודדות עם הבעיה, למשל לאפשר לתלמיד לעבוד עם מחשב, לצוות אותו לתלמיד אחר שיפתרו תרגילים יחד או לבנות יחד איתו תוכנית אישית. כך חוזר הדיון לעיסוק בנושאים שבשליטת המורות.

למה זה קורה?

מוקדי שליטה חיצוניים יכולים לסייע בהפחתת המתח שאנו חווים בעקבות הקושי להתמודד עם בעיות ואתגרים מקצועיים. כשאנו מייחסים את השליטה באתגרים ובעיות לגורמים חיצוניים, אנו מצמצמים את התסכול הכרוך בקושי שלנו להתמודד עימם לשביעות רצוננו. לכן, בייחוד במקצוע מורכב כמו הוראה, הפיתוי לתלות את השליטה במוקדים חיצוניים הוא רב.

איך נזהה מוקד שליטה חיצוני?

1. זה לא בסמכותנו – במקרים מסוימים הדיון בקהילה נגרר לעסוק בנושאים שהם עניינם של גורמים אחרים (כגון בחינת המיצ"ב או טיב ההוראה במוסד החינוכי הקודם שממנו הגיעו התלמידים), שאנו המורים איננו יכולים לקבל החלטות בנוגע אליהם.
2. תחושה שאין לנו אפשרות להשפיע – לעיתים בעיות מסוימות הן בתחום סמכותנו, אבל אנחנו תופסים אותן ככאלו שאין ביכולתנו לפתור. אלא שלרוב, בעיות חינוכיות הן מורכבות ומושפעות ממגוון גורמים, וייתכן שאנו ממוקדים מדי דווקא בגורמים שאין לנו השפעה עליהם. למשל, להורים השפעה חזקה על ילדיהם, ולכן אנו עלולים להרגיש חסרי השפעה בנוגע להרגלי הלמידה שלהם בבית הספר. אבל במקום לעסוק בהשפעת ההורים נוכל להתמקד בגישות ובשיטות להקניית הרגלי למידה, ולבחון אילו מהן משיגות את התוצאות הרצויות לנו.
3. הטלת האחריות על אחרים – כשאנו מנסים ללמוד על אתגרים ועל בעיות, חשוב שבנין את ההקשר הרחב ואת כל אנשים המשפיעים עליהם. אבל אם אנחנו עוסקים בעיקר באחריותם של השחקנים האחרים ולא במה שביכולתנו לעשות, נראה שמיקוד השליטה שלנו חיצוני.

מה ניתן לעשות בעניין?

1. להבדיל בין מה שבסמכותנו ומה שלא – כשאנו מזהים קושי עלינו לנסות להגדיר אילו היבטים שלו נמצאים בתחום אחריותנו ואילו אינם. לשאול: "מתוך האתגר הזה, מה נמצא בסמכותנו?".
2. להתמקד באתגרים בטווח ההשפעה – התמודדות עם בעיות מורכבות עלולה לעורר תחושת חוסר אונים, ואנו עלולים להתמקד דווקא בגורמי הבעיה שאינם בטווח ההשפעה שלנו. מובן שכך לא נוכל להתקדם ולמצוא פתרון. במצבים כאלה עלינו להתבונן מחדש בבעיה ולחפש גורמים שביחס אליהם נוכל לפעול. כך נשיב את מוקד השליטה אלינו. נשאל: "האם נוכל לחשוב על גורמים נוספים המשפיעים על הבעיה שזיהינו?", "על מה ביכולתנו להשפיע?", "האם יש נקודות מפתח שיעזרו לנו להתקדם כדי לפתור את הבעיה הזו?".
3. להחזיר את האחריות פנימה – עלינו להשתדל לראות בעצמנו אחראים לתוצרי עבודתנו, גם כשאנו מתמודדים עם קשיים שאנחנו לא יודעים כיצד לפתור. נוכל לשאול: "האם בחנו את כל האפשרויות העומדות לפנינו?", "אילו פעולות שאנו עושים משפיעות על המצב?", "מה נוכל לעשות אחרת כדי להשיג תוצאות טובות יותר?".

מחשבות נוספות

- מוקד השליטה הנדון בשיח הקהילתי קשור בקשר הדוק לאופן שבו המשתתפים מבינים ומפרשים יחד סיטואציות שהם נתקלים בהן, ובמילים אחרות – לאופן שבו הקהילה ממסגרת אתגרים. על מסגור פורה בקהילת השקפה תוכלו לקרוא במאמר:
 - הגרסה המקורית, Vedder-Weiss, D., Ehrenfeld, N., Ram-Me-nashe, M., & Pollak, I. (2018). Productive framing of pedagogical failure: How teacher framings can facilitate or impede learning from problems of practice. *Thinking Skills and Creativity*, 30, 31-41
 - גרסה מתוקצרת, ודר-וייס, ד', ארנפלד, נ', רם-מנשה, מ' ופולק, א' (2018). מבעיה ללמידה: איך מסגור יכול להפוך בעיה בהוראה להזדמנות ללמידה? **השקפה מחקרית**, 5, 31-35. http://hashkafa.macam.ac.il/wp-content/uploads/2018/06/Haskafa-5-web_links.pdf
- מוקד שליטה פנימי ויכולת מנהיגות קשורים זה בזה, ולכן כחלק מתפקידים חשוב למורים מובילים לפתח את מוקד השליטה הפנימי שלהם. עוד על הקשר שבין מנהיגות ומוקד שליטה פנימי תוכלו לקרוא במאמר:
 - הגרסה המקורית, אמית, ק', פופר, מ', גל, ר', משקל-סיני, מ' וליסק א' (2006). הפוטנציאל להנהיג: ההבדלים בין "מנהיגים" ל"לא מנהיגים". **מגמות**, 44 (2), 277-296.
 - גרסה מתוקצרת, אמית, ק', פופר, מ', גל, ר', משקל-סיני, מ' וליסק א' (לא מתוארך). הפוטנציאל להנהיג: ההבדלים בין "מנהיגים" ל"לא מנהיגים". <http://www.avneyrosha.org.il/resourcecenter/Pages/82.aspx>